

הרב יהודה הלוי עמיהי

נטילת לולב מאתרוג טבל

שאלה

אדם קטף שלושה אתרוגים מעץ שברשותו. שניים מתוך השלושה היו מהודרים והאחד פחות. הוא ייעד את האתרוג הפחות מהודר כתרומות ומעשרות על שני האתרוגים המהודרים. אלא שבמוצאי חג התגלה ששכח להפריש על האתרוגים, וכעת שאלת בעל האתרוגים היא האם חייב לחזור ולברך שהחיינו בחול המועד לאחר שיפריש על האתרוגים שחייבים בתרומות ומעשרות.

א. אתרוג טבל

המשנה (סוכה לד ע"ב) אומרת:

אתרוג הגזול והיבש - פסול. של אשרה ושל עיר הנדחת - פסול. של ערלה - פסול, של תרומה טמאה פסול, של תרומה טהורה - לא יטול, ואם נטל - כשר. של דמאי, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין. של מעשר שני בירושלים - לא יטול, ואם נטל - כשר.

המחלוקת במשנה היא לעניין דמאי האם יוצא ידי חובה באתרוג דמאי, לדעת בית שמאי אין יוצאים בו ולדעת בית הלל יוצאים בו. הגמרא¹ מסבירה שנחלקו בשאלה האם עניים אוכלים דמאי או לא, אבל לכו"ע בטבל גמור לא יוצא ידי חובה, מכיוון שאסור לאכול טבל ואין בו דין 'לכם'. נחלקו הראשונים מדוע טבל פסול, לדעת רש"י הטעם הוא שאין בו היתר אכילה ואילו לדעת התוס' הוא משום שיש בו חלק של הכהן והלוי, וחסר בדין 'לכם'. הר"ן הביא דעת הרמב"ן שאפשר לצאת באתרוג טבל כיוון שאפשר לקחת אתרוג אחר ולהפריש ממנו ולתת לכהן וללוי את חלקם, ועל כן האתרוג נחשב 'לכם'. הר"ן הקשה על דברי הרמב"ן שהטבל כל זמן שלא הופרש אסור, ולכן אין אפשרות ההפרשה באתרוג אחר מתירה את אתרוג הטבל, לעומת זאת באחים שקנו בכסף ירושת אביהם אתרוגים, ייתכן שהוא של המקבל לגמרי בלא תנאים אחרים, ולכן יוצא ידי חובה, משא"כ בטבל שלא יוצאים בו ידי חובה. וזו לשון הר"ן (יז מדפי הרי"ף ד"ה של דמאי):

אבל הרמב"ן ז"ל אומר דשל טבל קרינא ביה לכם כיון שיכול לסלק הכהן והלוי באתרוג דעלמא שיפריש על זה, דהוה ליה כההיא דאמרינן פרק יש נוחלין [דף קלז ב] באחין שקנו אתרוג בתפיסת הבית דכל היכא דאיכא אתרוג לכל חד וחד יכול ליטלו לעצמו ולצאת בו הלכך על כרחין יוצאין בטבל, וכי פסלו ב"ש של דמאי ארישא קאי [דהיינו תרומה טמאה של דמאי דלב"ש לא חזי למידי ולב"ה כשם

1. סוכה לה ע"ב.

שמאכילין את העניים דמאי כך מאכילין אותם תרומה טמאה של דמאי וממתניתין דהכא ילפינן לה]. ואין דינו ז"ל ברור אצלי דאתרוג של אחין שאני דכיון דדעתיהו שכל אחד יטול איזה מן האתרוגים שירצה לעצמו הוה ליה כדידיה אבל טבל כיון דאסור ביה עד שיפריש עליו ממקום אחר כשהוא נוטלו לצאת בו א"א לומר דליהוי דידיה כשם (שאי) שאפשר לומר באתרוג.

הדברים הובאו על ידי ר' עקיבא איגר,² ולדעתו נראה שגם הריטב"א סובר כרמב"ן שיוצאים ידי חובה בטבל. אמנם ה'כפות תמרים'³ כתב שאין לסמוך על הרמב"ן כנגד הרמב"ם, רש"י ור"ן. אבל המהרש"ם⁴ הוסיף שבזמן הזה טבל הוא מדרבנן, וכל הקוטף אתרוג הוא למצווה ולא לאכילה ויש מקום להקל בטבל כזה. בכל אופן נראה שלעניין ברכת שהחיינו די בכך שהרמב"ן והריטב"א סוברים שיוצאים ידי חובה באתרוג טבל כדי לפטור מברכת שהחיינו ביום השני כדן ספק ברכות.

ב. ברכת שהחיינו בנטילת לולב

עוד יש להוסיף שברכת שהחיינו בנטילת לולב היא תקנה מאוחרת. מעיקר הדין היה צריך לברך שהחיינו בשעת העשייה, וה'משנה ברורה'⁵ הביא את רבנו ירוחם שבשעת האגד של הלולב היה צריך לברך שהחיינו. ב'שער הציון'⁶ כתב שאם בירך שהחיינו בשעת האיגוד יצא ידי חובה. אלא שאנו נוהגים לברך שהחיינו רק בשעת קיום המצווה. נראה שהאיגוד לא כלל בתוכו את האתרוג אלא את הלולב, הדס וערבה, שאין אוגדין רק ג' מינים. הרב אויערבך⁷ פסק שאם בירך שהחיינו בשעת האיגוד ולאחר מכן בסוכות לקח לולב אחר שעליו לא בירך שהחיינו, לא יברך שהחיינו שוב בשעת הנטילה, כיוון שברכת שהחיינו היא על העיסוק במצווה ובירך כבר בשעת האיגוד. ה'משנה ברורה' (סי' תרנא ס"ק נו) כתב:

אם בירך על הלולב ואחר הברכה ראה שלא היה בו הדס או ערבה או שהיו פסולים או מהופכים אם היה לו ההדס או הערבה בביתו באופן שא"צ להפסיק בינתיים כדי ליקח אותם יקח ארבעתן ביחד ויברך על אותו מין שהיה נחסר דהיינו על ערבה יברך על נטילת ערבה על הדס על נטילת עץ עבות, ואם היה זה ביום ראשון צריך לברך עוד פעם שני שהחיינו בשביל הנחסר אבל על הלולב יצא כיון שהיה אצלו בביתו ארבעתם אבל אם לא היה לו בביתו ערבה אחרת או הדס אחר בשעה שבירך ואח"כ הביאו לו צריך לברך על ארבעתם יחד פעם שני על נטילת לולב כיון שלא היו מצויין אז אצלו בבית לא יצא גם על הלולב כמו שפסק המחבר וצריך לברך עליו פעם שניה ואם היה זה ביום א' צריך לברך גם שהחיינו פעם שנית.

2. תוספות ר' עקיבא איגר, על המשנה סוכה פ"ג מ"ה אות כד.
3. כפות תמרים, סוכה לד ע"ב.
4. מהרש"ם, יו"ד סי' קצב.
5. משנ"ב, סי' תרנא ס"ק כט.
6. שער הציון, סי' תרנא ס"ק לו.
7. הליכות שלמה, פי"א סי"ד.

העולה שלפי המ"ב אם לא היו לו ארבעת המינים בביתו צריך לחזור ולברך גם ברכת שהחיינו. ועל כך כתב הרב אויערבך ('הליכות שלמה', דבר הלכה אות כא): 'והוא לכאורה חידוש גדול, כי מצד הסברא היה נראה דיצא בברכת שהחיינו הראשונה, וצ"ב'. סברתו היא כנראה שכיוון שבירך שהחיינו על העיסוק במצווה אין צורך לחזור ולברך שהחיינו.

ג. האם אין כאן תיקון הטבל?

הרב אויערבך ('מנחת שלמה', ח"א סי' ס אות ז) הציע פתרון לבני הבית שאינם יודעים להפריש תרומות ומעשרות:

נלענ"ד שיכול כל אדם ללמד את בני ביתו שאינם יודעים לעשר כדת, שיפרישו חלק אחד מחמשה מהפירות, ויאמרו שהתרו"מ של כל הפירות יוקבעו בחלק זה [רק צ"ע לענין ברכת ההפרשה אם מברכין על כך או לא] דנמצא שכל הפירות מתוקנים כבר מעכשו לאכילה, ואותו החלק יצניעו במקום מיוחד עד שיבוא הבע"ב לביתו ויעשרם כדין תורה דמועיל בכה"ג אף למה שכבר נאכל.

הצעתו היא שיאמר שהתרומות ומעשרות נמצאים במקום מסוים בפרי (ללא הגדרה מדויקת), ומשם הוא יפריש בעתיד, אבל כבר כעת הוא יכול לאכול את הפירות. ולפי זה אולי נאמר, שכיוון שהתכוון להפריש מן האתרוג השלישי לא יהיה חיסרון של 'לכם' בשני האתרוגים הראשונים. אלא שבנידון דידן הוא לא אמר שההפרשה תהיה באתרוג השלישי ושם יהיו התרומות ומעשרות, אלא הוא רוצה להפריש כדין את הפירות, ועל כן לא דמי לדין האומר שהתרומות ומעשרות בצפוננו או בדדומו, מכיוון שכאן לא הזכיר הפרשה ממשית, אלא ביטוי כללי. ועל כן נראה שאין לצרף את הסברה הזו להקל בנידון דידן.

סיכום

נראה שבנידון דידן למרות שהאתרוג היה טבל בשעת ברכת נטילת הלולב, ביום השני לא יברך שוב ברכת שהחיינו.

